

3. Мазур І. Детінізація економіки України як пріоритет економічної безпеки України / І. Мазур // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 3. – С. 76-83.

4. Невмержицький Є. Корупція в Україні : причини, наслідки, механізми протидії : Монографія / Є. Невмержицький. – К. : КНТ, 2008. – 368 с.

5. Франчук В. І. Аналіз методів оцінювання та виявлення тіньової економіки / В. І. Франчук, Ю. І. Кіржецький // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 1. – С. 1-11.

6. Халковський О. М. Протидія корупції як структуроутворювальний елемент економічної безпеки підприємництва / О. М. Халковський // Економіка та держава. – 2011. – № 12. – С. 86-88.

7. Шапуров О. О. Економічні аспекти тіньової економіки / О. О. Шапуров // Економіка та держава. – 2011. – № 10. – С. 27-28.

8. Олієвська М. Г. Засоби та механізми протидії тіньовій економіці / М. Г. Олієвська // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gisap.eu/tu/node/526>

УДК 334.724330.341.1

С.А. Філатов

*кандидат технічних наук,
доцент кафедри управлінських технологій,
Університет економіки та права «КРОК»*

О.М. Коченко

*студент магістратури спеціальності
«Управління інноваційною діяльністю»,
Університет економіки та права «КРОК»*

Розвиток інноваційних кластерів в Україні

Розглянуто приклади й особливості створення інноваційних кластерів у провідних державах світу. Проаналізовано переваги, які отримує країна від кластеризації економіки. Досліджено сучасний стан і перспективи розвитку кластерів в Україні.

Ключові слова: кластери, інноваційні кластери, інноваційний розвиток, технопарки, індустріальні парки, бізнес-інкубатори.

С.А. Філатов

*кандидат технических наук,
доцент кафедры управленческих технологий,
Университет экономики и права «КРОК»*

А.Н. Коченко

*студент магистратуры специальности
«Управление инновационной деятельностью»,
Университет экономики и права «КРОК»*

Развитие инновационных кластеров в Украине

Рассмотрены примеры и особенности создания инновационных кластеров в ведущих государствах мира. Проанализированы преимущества, получаемые странами от кластеризации экономики. Исследовано современное состояние и перспективы развития кластеров в Украине.

Ключевые слова: кластеры, инновационные кластеры, инновационное развитие, технопарки, индустриальные парки, бизнес-инкубаторы.

S. Filatov
PhD, Associate Professor
of Management Technologies Department,
“KROK” University

O. Kochenko
Master student
of Innovational Activity Management major
“KROK” University

Innovative Clusters Development in Ukraine

The examples and peculiarities of innovative clusters creation in the leading countries of the world are considered. The advantages received by country from clustering economy are analyzed. The current state and prospects of clusters development in Ukraine are investigated.

Key words: clusters, innovative clusters, innovative development, technology parks, industrial parks, business incubators.

Постановка проблеми

Кластерний підхід в управлінні економічними процесами – необхідна умова для поступального розвитку економіки будь-якої території чи регіону. Світовий досвід дає приклади підвищення конкурентоспроможності територій і виробничих комплексів шляхом реалізації кластерно-орієнтованої територіальної політики. У багатьох розвинених країнах кластери вже стали звичною формою організації бізнес-співтовариств.

При досягненні максимально можливої конкурентоспроможності компанія поширює вплив на своє оточення: покупців, постачальників і конкурентів. І навпаки, ефективне функціонування оточення сприяє подальшому підвищенню конкурентоспроможності цієї компанії. У результаті формується кластер – сукупність фірм, що відносяться до взаємопов'язаних галузей економіки і сприяють підвищенню конкурентоспроможності один одного. Попри очевидні переваги кластеризації в сучасній вітчизняній економічній літературі недостатньо уваги приділено розвитку цього складного явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемою формування кластерів та їх впливу на економіку займається багато вчених. Зокрема питання кластерів, як інструменту розвитку та конкурентоздатності, вивчали І. Бабенко [1], О. Варяниченко [2]. Такі вчені як Р. Глушаниця [3], І. Косач [4], О. Кузьмін [5], Л. Левковська [6], О. Мазур [7], В. Мельничук [8] досліджували вплив кластерів на розвиток регіонів. Основна увага фахівців у цих працях приділяється аналізу переваг і позитивних аспектів кластеризації економіки.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Однак ще мало уваги приділяється саме перспективам створення та розвитку кластерів в Україні. Недослідженими залишаються умови та пріоритетні галузі для вдалого розвитку кластерів за регіонами держави.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження проблеми формування кластерів в Україні на основі аналізу досвіду зарубіжних країн і сучасного стану кластеризації вітчиз-

няної економіки, а також визначення умов і перспектив подальшого розвитку кластерів за регіонами держави.

Виклад основного матеріалу дослідження

В умовах нестабільної економічної ситуації слід звернути увагу на практику створення інноваційних кластерів. Це у свою чергу допоможе створити інноваційний потенціал та сприяти виходу з кризи. Кластери допомагають заповнити порожнечу між бізнесом, дослідженнями й ресурсами, таким чином швидше видаючи знання на ринок. Успішні кластери пропагують інтенсивну конкуренцію одночасно зі співробітництвом, зокрема збільшують продуктивність, залучають інвестиції, пропагують дослідження, підсилюють промислову базу, розробляють спеціальні продукти і послуги та стають основою для розвитку навичок [10, с. 10].

Першим, хто заклав основи кластерної теорії формування конкурентних переваг ще у XIX ст., був А. Маршал. На його думку, споріднені підприємства, що займаються подібними видами діяльності, отримують позитивні ефекти від такої співпраці [5]. Термін «кластер» уперше ввів М. Портер у 80-х роках XX ст. [10, с. 6].

Визначення «кластер» у науковій літературі тлумачать по-різному. Розглянемо декілька з них:

– географічно близькі групи взаємопов'язаних компаній, організацій, асоційованих установ, що належать до певної галузі чи сфери, поєднані між собою спільними технологіями та навичками, характеризуються спільністю діяльності та взаємодоповнюють один одного. Зазвичай ці об'єднання існують у такій географічній зоні, де комунікації, логістика та людські ресурси є легкодоступними. Кластери переважно розташовуються в регіонах, іноді – в окремому місті. Їм потрібні активні канали для бізнес-транзакцій, діалогу та комунікацій [2, с. 119-120];

– територіальне об'єднання взаємозалежних підприємств та установ у межах відповідного промислового регіону, що спрямовують свою діяльність на виробництво продукції світового рівня [4, с. 127];

– географічно локалізована сукупність виробничо-активних суб'єктів економічної діяльності з мотивованими та стійкими коопераційними відносинами [5, с. 16];

– територіально-галузеве добровільне об'єднання підприємств, які тісно співпрацюють із науковими установами та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції та економічного зростання регіону [3, с. 39].

Отже, кластери – це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників, фірм зі споріднених галузей, а також пов'язаних з їхньою діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств зі стандартизації, торговельних об'єднань), що конкурують між собою, але ведуть спільну роботу [2, с. 120].

Інноваційний кластер – цілісна система підприємств і організацій з виробництва готового інноваційного продукту, що включає весь інноваційний ланцюжок – від розвитку фундаментальної наукової ідеї до виробництва й дистрибуції готової продукції [11].

Інноваційний кластер формує певну систему поширення нових знань і технологій, забезпечує прискорення процесу трансформації винаходів у інновації, а інновацій – у конкурентні переваги, розвиток якісних стійких зв'язків між усіма його учасниками. Виникнення таких кластерів – закономірний процес за наявності спільної наукової та виробничої бази [6].

Позитивними моментами у розвитку інноваційних кластерів для держави є: розвиток наукомістких галузей економіки, зростання ролі держави в міжнародному розподілі праці, збільшення можливості держави у співпраці з розвиненими країнами, зростання кількості зарубіжних інвестицій та експорту продукції за кордон.

На сьогодні дуже важливим є розроблення механізму впровадження кластерів і популяризації кластерної ідеї. Існує проблема в нерозумінні фахівцями визначення «кластер» та ототожнення його з визначенням «консорціум». Для вирішення цього питання необхідно створити інформаційні центри, щоб за допомогою них надавати фахівцям з економіки та управління роз'яснення про суть та позитивні риси кластерних об'єднань.

Як приклад ефективності дії кластерів можна навести таку державу, як Індія, котра у 80-х роках ХХ ст. посилила конкурентоспроможність економіки, підтримуючи розвиток інноваційних підприємств, об'єднавши малий і середній бізнес у кластери, одночасно зміцнюючи їх зв'язки з великими підприємствами. На сьогодні у країні створено понад 2 тис. кластерів, що мають серйозну державну підтримку. У таких кластерах зараз зайнято 7,5 млн. працюючих, які щорічно виробляють продукції на 3,8 млрд. дол. і забезпечують до 60% експортних поставок [9].

Добрий досвід кластерного інноваційного розвитку показує Японія завдяки кластеру «Долина Саппоро». Цей кластер – одне з перших у Японії великих науково-виробничих об'єднань, що виростили з венчурного підприємства. У 1976 р. доцент Університету Хоккайдо Йосинао Аокі організував «Групу мікрокомп'ютерних досліджень Хоккайдо» [9]. Багато студентів цієї групи згодом організували свої компанії, які займаються розробленням програмного забезпечення, що в підсумку зумовило створення «Долини Саппоро».

У кінці 90-х років, у період спаду японської економіки, місто Саппоро пережило серйозну кризу. Однак індустрія програмного забезпечення продовжувала демонструвати стійке зростання. Це спонукало місцеву владу розробити «Проект створення надкластеру Хоккайдо», який передбачав пакет заходів із розвитку венчурного бізнесу по співпраці між промисловими компаніями, науководослідними, навчальними установами та державними організаціями з налагодження міжнародного науково-технічного та гуманітарного обміну, а також із підготовки фахівців.

У 2001 р. адміністрація Саппоро заснувала центр цифрових розробок, покликаний сприяти розробникам програмного забезпечення, веб-дизайнерам та іншим фахівцям в організації венчурних підприємств. Тоді ж була розроблена програма «Електронний шовковий шлях», спрямована на розвиток співробітництва із зарубіжними партнерами. Поряд із Саппоро в ній беруть участь Сеул, Течжон (Південна Корея), Шанхай, Шеньян, Шеньчжень, Гонконг, Сінчжу (Тайвань), Бангалор (Індія), Сінгапур. У результаті, на сьогодні «Долина Саппоро» представляє собою кластер зі стабільно зростаючим сукупним доходом, здатний у перспективі ввійти низки найбільших центрів зі створення програмного забезпечення в Азії.

У Німеччині досить добре відома так звана Саксонська кремнієва долина – розташований навколо Дрездена конгломерат підприємств із виробництва мікроелектроніки, фотогальваніки і напівпровідників. Тут зосереджено майже 300 фірм, загальна чисельність персоналу яких перевищує 30 тисяч осіб. Важливим центром телекомунікаційної, біотехнологічної та електронної промисловості є Мюнхен, де розташовані, зокрема, штаб-квартира і низка підприємств концерну «Сіменс» із 14 тис. співробітників [9].

Провідним кластером США є «Силіконова Долина» у штаті Каліфорнія. Кластер вирізняється великою щільністю високотехнологічних компаній, пов'язаних з розробленням і виробництвом високопродуктивних комп'ютерних систем, мікропроцесорів, програмного забезпечення, пристроїв мобільного зв'язку, а також іншої передової продукції сфери інформаційних технологій. Головними чинниками виникнення інноваційного кластеру в «Силіконовій Долині» називають присутність Стенфордського університету і великих міст, що є джерелами фінансування нових компаній у формі венчурного капіталу, а також клімат середземноморського типу. Резидентами «Силіконової долини» є близько 7000 компаній. Серед них найбільш значущі в галузі комп'ютерних технологій і програмування – Adobe Systems, Advanced Micro Devices, Apple Inc., Cisco Systems, Intel, Oracle Corporation, SanDisk, Symantec тощо. Компанії, розташовані в «Силіконовій долині», залучають до 1/3 щорічного обсягу венчурних інвестицій, які здійснюються в США [9].

Однак приклади кластероутворення є і в нашій державі. Насамперед, слід зазначити, що кожний з регіонів має свої пріоритети у переробній, туристичній, будівельній чи інших галузях. На сьогодні українські кластери зосереджені в основному на заході та півдні країни, що зображено на рис. 1 [12].

Якщо говорити про перші кластери в Україні, то початком їх створення є ориєнтовно 1998 рік. Ідею створення кількох із них (швейного, будівельних матеріалів і агропромислового) – підтримала Хмельницька обласна адміністрація на початку 1998 року. Акцент було зроблено на об'єднання малих і середніх підприємств різних форм власності з метою розвитку в регіоні виробництва висококонкурентної продукції шляхом підключення до кластерів усіх внутрішніх резервів регіону, при сприянні обласної адміністрації, наукових і навчальних закладів, фінансово-банківських структур. Для розвитку кластерів була створена неурядова громадська організація «Поділля Перший» [8].

Завдяки цій організації було започатковано просування в Україні технології

Рис. 1. Центри кластерів в Україні

Джерело: представлено за даними [12]

пожвавлення економіки регіонів за рахунок їх внутрішніх ресурсів, використання всіх можливих факторів, що дадуть змогу підвищити конкурентоспроможність регіональної та національної економіки.

Члени вищезгаданої організації всіляко прагнули показати, що неформальні кластери – не просто концентрація місцевої промисловості, а реальна взаємодія між місцевими фірмами і пов'язаними з ними установами та інститутами, що уособлюють зародження нових форм громадських і виробничих відносин. За допомогою асоціації «Поділля Перший» було створено швейний, будівельний, туристичний кластери.

До швейного кластеру «Поділля» увійшло 24 швейних і трикотажних підприємств регіону, серед яких ПрАТ «Хмельницьклегпром», ПАТ «Спецодяг», ПрАТ «Хмельницька трикотажна фабрика», ПрАТ «Аніспром», Кам'янець-Подільське колективне швейне підприємство, КП «Горинь» (Славута), ПАТ «Волочиська швейна фабрика», Копищанська трикотажна фабрика (Тернопільська обл.), та багато приватних малих підприємств. До цього кластеру залучені також ПАТ «Взутекс» (взуттєве виробництво), ПАТ «Дунаєвецька суконна фабрика», студентський будинок моделей Технологічного університету Поділля. Загалом швейний кластер на сьогодні є одним із найбільш успішних і ефективних як на Поділлі, так і в Україні [8].

У 2000 р. на Поділлі було створено будівельний кластер, що об'єднує будівельників, виробників будівельних матеріалів, проектувальників, дизайнерів, юристів, торговельні об'єднання, приватних підприємців, аудиторів та консультаційні фірми. У межах кластеру сформувалися єдині фінансові відносини, що стосуються фінансової підтримки один одного, шляхом закупівель через торговельну мережу членів кластеру. Об'єднання підприємств у кластер сприяло впровадженню нової технології випуску суміші типу «Церезіт», яка удвічі дешевша від польської та виготовляється з місцевих компонентів.

Особливий розвиток в Хмельницькому регіоні отримали туристичні кластери, що орієнтуються на використання місцевих багатих природних ресурсів та ініціативу ділових кіл. В успішному розвитку цієї галузі особливе значення має орієнтація на унікальну культурну спадщину регіону, порівняно розвинуту інфраструктуру тощо. У цій галузі найкращих результатів досягли туристичний кластер Кам'янець-Подільського, а також наймолодший на Поділлі – кластер еко-агротуризму «Оберіг» у місті Грицеве Шепетівського району, який забезпечує унікальний розвиток жіночого підприємництва, використовуючи високий потенціал рекреаційних і історико-культурних ресурсів своєї території.

Однак кластери, що діють за програмою «Поділля Перший», не єдині в Україні. Так, в смт Рокитне, що на Рівненщині, успішно діє кластер деревообробки «Полісся Рокитнівщини», створений 14 листопада 2003 року. До складу кластера увійшло: чотири фірми – ТОВ «Вік-нарта», ПрАТ «Українська лісопереробна компанія», ТОВ «Полісся», ТОВ «ДіСАМ»; чотири приватні підприємці, що мають невеликі виробничі площі; два кооперативи – Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Суківський», лісогосподарський кооператив «Селянський ліс». Таким чином, ядро кластера утворили десять, різних за об'ємом виробництва, суб'єктів господарювання [8].

На Івано-Франківщині успішно діє туристичний кластер «Сузір'я», який спеціалізується на наданні туристичних послуг, виготовленні сувенірної продукції, виробів із овечої шкіри, народних промислів тощо. Загалом, Карпатський регіон має надзвичайно широкий спектр для кластеризації. Тут успішно діють кластери деревообробки, будівництва, лікувально-оздоровчі, переробки лікарських

трав тощо. У цілому, туристична галузь є найбільш перспективною для клас-теризації, адже практично кожен регіон України має унікальний туристичний потенціал, при ефективному використанні якого за допомогою кластерної моделі стане можливим розвиток його супутніх структурних елементів, зокрема виробництва товарів повсякденного вжитку, АПК, торгівлі, транспорту, зв'язку та інших послуг.

На Херсонщині значного розвитку отримав транспортно-туристичний кластер «Південні ворота України». Проект його формування був створений на виконання Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 червня 2003 р. №390 «Про затвердження заходів щодо розвитку іноземного і внутрішнього туризму». Одним із напрямів діяльності кластера стає відновлення ярмаркових і торговельних заходів, які мають глибокі історичні витоки, що починаються з III-II ст. до н.е. У деяких областях України виникає потреба створення транскордонних кластерів. У зв'язку з розвитком і формуванням низки міжнародних транспортних коридорів, що проходять через територію України, у деяких областях (Закарпатська, Луганська, Одеська, Херсонська та інші) виникають проекти формування кластерів логістики [8].

Відомі також такі кластери: «Енергетика сталого розвитку» в Києві, «Нові машини» у Дніпропетровську, «Нові матеріали» в Харкові, «Технології інформаційного суспільства» в Києві, «Біотехнології» у Львові та інші [2, с. 120].

Щодо перспектив розвитку кластерів в Україні, то є всі передумови для створення інноваційних кластерів у високотехнологічних секторах на основі існуючих технопарків та індустріальних парків-біотехнологій, систем спеціального та подвійного призначення на базі наукового парку «Київська політехніка»; ядерних технологій на базі технополісу «П'ятихатки» в місті Харкові; електронної промисловості на базі індустріального парку в селі Розівка (Закарпаття), автомобілебудування на базі індустріального парку «Соломоново» (Закарпаття) тощо. Розвиток інноваційних кластерів на базі технополісів вимагає збільшення прямого державного фінансування технопарків, індустріальних парків і бізнес-інкубаторів за прикладом європейських країн. Так, наприклад, як це відбувається в Німеччині, де частка державних асигнувань становить 78%, Нідерландах – 70%, Великій Британії – 62%, а от в Україні подібні організації перебувають на самофінансуванні [7, с. 30-35].

Також слід виділити умови, за яких кластеризація економіки буде проходити в належний спосіб. Для цього необхідно, щоб Уряд України не намагався брати у свої руки пряме керівництво в кластерних ініціативах. Він повинен відігравати роль каталізатора або посередника, який сприяє реалізації кластерного та інноваційного процесів; політика держави має бути орієнтована на непряме стимулювання кластерних ініціатив, розроблених у регіонах на основі детальних ринкових і технологічних досліджень. Ефективна кластерна політика Уряду повинна базуватися на взаємодії дослідників, представників промисловості, бізнесу, громадських організацій з метою створення платформи для конструктивного діалогу з розвитку інноваційної економіки, заснованої на кластерній моделі виробництва. Політика кластеризації – це динамічний процес, який залежить від багатьох факторів і завдань соціально-економічного характеру, що передбачає довгострокову взаємодію всіх структур суспільства.

Висновки

Проаналізувавши приклади створення кластерів у різних країнах, можна з упевненістю стверджувати про виправданість їхньої діяльності для розвитку економіки цих країн. Україна має значний потенціал для кластеризації в усіх

сферах і напрямках діяльності. Ефективна кластерна політика уряду повинна базуватися на взаємодії дослідників, представників промисловості, бізнесу, приватних підприємств, громадських організацій і місцевої влади, а також на створенні інформаційних центрів для роз'яснення суті та позитивних рис кластерних об'єднань. Для розвитку кластерів в Україні потрібна підтримка держави, в основному фінансова. Виконавши ці вимоги, наша держава зможе конкурувати з провідними країнами світу за рахунок продуктивної роботи кластерів у регіонах та залучення інвестицій для їх розвитку.

Література

1. *Бабенко І.* Інноваційні кластери сприятимуть підвищенню конкурентоздатності економіки / І. Бабенко // Діл. вісн. – 2012. – № 1 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ucci.org.ua/synopsis/dv/2012/dv1201232.ua.html>
2. *Варяниченко О. В.* Формування інноваційних кластерів в Україні як інструмент розвитку та конкурентоздатності / О. В. Варяниченко // Науковий вісник НГУ. – 2011. – № 3. – С. 118-121.
3. *Глушаниця Р. В.* Кластерний принцип формування міжнародних стратегічних альянсів / Р. В. Глушаниця // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 3. – С. 38-43.
4. *Косач І. А.* Функціонування кластерів в умовах сучасних економічних відносин / І. А. Косач // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 1. – С. 125-128.
5. *Кузьмін О.* Кластери як чинник економічного розвитку підприємств і територіальних утворень / О. Кузьмін, В. Жеруха // Економіка України. – 2010. – № 2. – С. 14-23.
6. *Левковська Л. В.* Формування інноваційних кластерів в Україні / Л. В. Левковська // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/5902>
7. *Мазур О. А.* Технологічні парки. Світовий та український досвід / О. А. Мазур, В. С. Шовкалюк. – К. : Прок-бізнес, 2009. – 70 с.
8. *Мельничук В.* Кластери в економіці України // [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.geograf.com.ua/blogs/entry/klasteri-v-ekonomitsi-ukrajini>
9. *Обзор инновационных кластеров в иностранных государствах* // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : economy.gov.ru/wps/wcm/connect/.../obzor
10. *Посібник з кластерного розвитку* // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economy-mk.gov.ua/download/books/ClusterHandbookUkr.pdf>
11. *Соколенко С. И.* Подъём экономики Украины через развитие инновационных кластеров / С. И. Соколенко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ucluster.org/universitet/klastery-ukraina/2010-study/podjom-ehkonomiki-ukrainy-cherez-razvitie-innovacionnykh-klasterov/>
12. *Українські кластери* // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ucluster.org/>